

Kleingeld van een Groot Quartier

Vondstmunten uit het Staatse legerkamp bij Spijk (1635-1636)

Michiel PURMER* & Jos BAZELMANS**

Samenvatting – In de Beijenwaard bij Spijk (gemeente Zevenaar) is een militair kampement uit de Tachtigjarige Oorlog opgegraven. Het betrof de goed bewaarde resten van het ‘Groot Quartier’, onderdeel van de circumvallatielinie aangelegd voor de belegering van de Schenkenschans. Het kamp was in 1635-1636 negen maanden in gebruik. Bij de archeologische opgravingen zijn 497 munten aangetroffen. Het betreft grotendeels koperstukken; een kwart van de gevonden munten is van zilver. Alle munten zijn tot het kleingeld te rekenen. Duiten en klein zilvergeld uit de Republiek domineren het vondstbeeld, hoewel er ook vele 3-hellerstukken uit het nabijgelegen Kleef zijn aangetroffen. Tenslotte zijn er ook de nodige minderwaardige en buitenlandse koperen en zilveren munten gevonden, die formeel gesproken niet toegestaan waren. De munten geven een goed beeld van de alledaagse geldcirculatie in het kamp. Het vondstbeeld sluit goed aan bij dat van latere legerkampen uit de 18^e en 19^e eeuw.

Summary – During archaeological excavations in the Beijenwaard near Spijk (Zevenaar) the remains of a military camp were found. This camp was part of the fortifications and camps used for the nine-month siege of the nearby Schenkenschans in 1635-1636. In the so-called ‘Groot Quartier’, 497 coins were found. The major part of the finds consisted of copper coins; about 25% of the coins were made of silver. In general, only small currency was found in the camp. The coins found are largely struck in the Dutch Republic and in the nearby dutchy of Cleves. Also, quite a few foreign and forbidden coins were among the finds. Together, they give an impression of the everyday circulation in the army camp. Excavations of later 18th- and 19th-century army camps show a similar pattern.

Inleiding

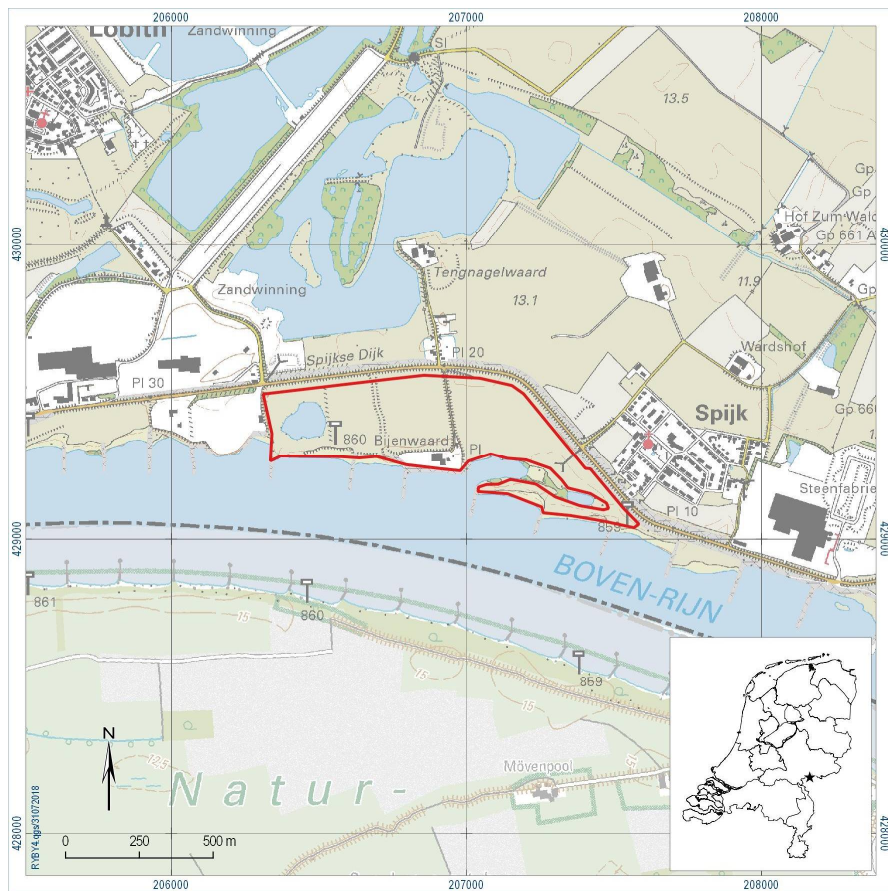
DE LOCATIES VAN MILITAIRE KAMPEMENTEN uit de vroegmoderne tijd in Nederland zijn vaak rijk aan vondstmunten. Ze bieden daarmee een unieke inkijk in de munt-circulatie van de Republiek en het Koninkrijk. Ze liggen vaak in open gebieden – ‘woeste gronden’ – waar vóór of na afloop van de bezetting geen grootschalige menselijke activiteiten plaatsvonden. Vondst-complexen van dergelijke vindplaatsen zijn daarom vaak nauwelijks gecontamineerd door oudere of jongere munten. Daarnaast zijn de kampementen vaak

* Onafhankelijk onderzoeker, Utrecht; @: m.purmer@natuurmonumenten.nl; Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en Universiteit Leiden

** Senior onderzoeker en bijzonder hoogleraar; @: J.Bazelmans@cultureelerfgoed.nl.

slechts kort in gebruik geweest, van enkele maanden tot enkele jaren. Daarmee bieden ze zicht op het gebruik van munten in een kort tijdsbestek. Tot op zekere hoogte zijn ze in dit gesloten karakter vergelijkbaar met schatvondsten. Tot slot: ze laten vooral het alledaagse gebruik van geld zien.

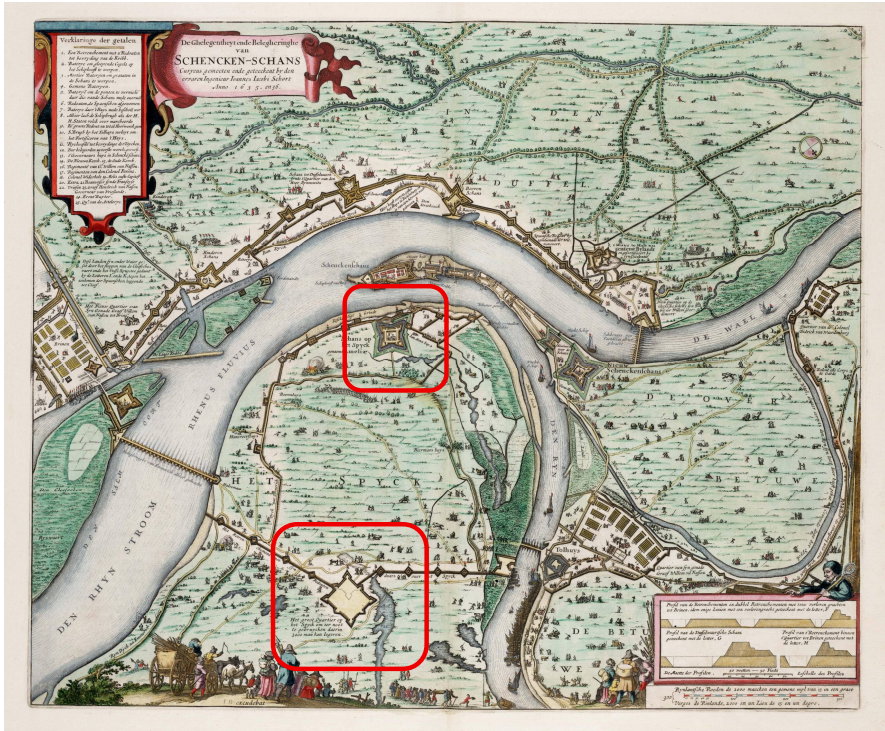
In aansluiting op studies over een kampement bij Oosterhout (1701), het Kamp bij Utrecht (Austerlitz, 1804-1808) en het Kamp bij Oirschot (Oostelbeers, 1832-1834)¹ wordt in deze bijdrage het muntgeld beschreven dat gevonden werd bij opgravingen in de Beijenwaard bij Spijk (gemeente Zevenaar: afbeelding 1).

Afbeelding 1

¹ Bazelmans, Van der Beek & Verspaandonk, 2019; Purmer & Bazelmans, 2022; Pannekeet, 2007/2016.

Hier werd in 2023 een nieuwe overnachtingshaven gerealiseerd voor binnenvaartschepen. Voorafgaand aan deze werkzaamheden werden grootschalige opgravingen uitgevoerd van resten uit de Tweede Wereldoorlog, een steenfabriek, een zomerdijk uit 1741 en een militair kampement “Het Groot Quartier op het Spijk”. Dit kampement maakte deel uit van de Staatse circumvallatielinie voor de succesvolle herovering van de door de Spanjaarden bezette Schenkenschans (afbeeldingen 2 en 2*).

Afbeelding 2

Tijdens de Tachtigjarige Oorlog werden na afloop van het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) de Staats-Spaanse vijandigheden hervat. In 1635 raakte de Republiek betrokken bij een oorlog tussen Frankrijk en Spanje, en leverde stadhouder en Prins van Oranje Frederik Hendrik steun aan een Franse inval in de Zuidelijke Nederlanden. De marsroute liep van Philippine (8-20 mei 1635), naar Meerssen (eind mei), Tienen (10 juni), Leuven (24 juni-4 juli), Aarschot (tot 7 juli), Diest (8 juli), Weert (12 juli) en Neer (12-13 juli).²

² Norde, 2024: 65.

Afbeelding 2* – Detailvergroting van afbeelding 2, met de Schans op het Spyk (boven) en het Groot Quartier op het Spyk (onder)

De Frans-Staatse veldtocht werd in laatstgenoemde plaats echter onderbroken na het bericht dat de Spanjaarden de Schenkenschans (1584) bij de strategische uiterst belangrijke splitsing van Rijn en Waal hadden veroverd.³ De troepen werden verplaatst naar de omgeving van de schans en er werd een belegering vormgegeven. Negen maanden later, op 29 april 1636, gaven de Spaanse troepen zich over.

Het Quartier, met een oppervlak van 5,8 ha en plek voor drieduizend manschappen, vormde het grootste kampement van de linie en was in gebruik van augustus 1635 tot april 1636. Van het kampement is ongeveer een kwart opgegraven: van de negen regimentsvakken waarin het kamp was ingedeeld zijn er twee geheel en twee gedeeltelijk onderzocht. Drie kwart van het kampement was eerder verloren gegaan bij kleiwinning. De overgebleven resten, inclusief een rijke vondstlaag, waren uitstekend bewaard gebleven onder dikke sedimenten die kort na het gebruik van het laaggelegen kamp zijn afgezet door de Rijn. Een groot aantal sporen (haardplaatsen, twee graven en een waterput) kon worden gedocumenteerd en duizenden vondsten, waaronder 497 munten, konden worden geborgen. Het onderzoek leverde een schat aan informatie op over het karige en door ziekte geteisterde dagelijks leven van de manschappen.⁴ In deze bijdrage staan de muntvondsten centraal.⁵ Daarbij stellen we ons de vraag hoe deze zich verhouden tot de geldcirculatie in de Nederlanden in die tijd.

De munten van Het Quartier

Bij de opgraving zijn, zoals gezegd, 497 munten gevonden. Na reiniging konden de auteurs het overgrote deel ($n = 472$ (95%)) identificeren.⁶ Ruim drie kwart van de muntstukken is van koper ($n = 379$ (76%)). 23% van de munten is van zilver ($n = 114$). Eén munt is van verzilverd koper, terwijl van drie munten het metaal niet met zekerheid vastgesteld kon worden. Hieronder komen alleen de gedetermineerde munten aan bod.

Kopergeld

Het kopergeld vormt het grootste deel van de vondst en is, zoals gezegd, goed voor drie kwart van de gevonden munten (tabel 1). 223 koperstukken zijn geslagen binnen de Republiek. Het betreft uitsluitend duiten. Koperstukken van vrijwel alle munthuizen die tussen 1615 en 1635 actief waren zijn in het kamp aangetroffen.

³ De Schenkenschans ligt tegenwoordig net over de grens in Duitsland.

⁴ Norde, 2024.

⁵ De auteurs schreven eerder een bijdrage voor het onderzoeksrapport van deze opgraving (Purmer & Bazelmans, 2024).

⁶ De gegevens van alle munten zijn vastgelegd volgens de richtlijnen van NUMIS en in deze database opgenomen (<https://nnc.dnb.nl/dnb-nnc-ontsluiting-frontend/#/numis/>).

Tabel 1 – Kopergeld van Het Groot Quartier op het Spijk*

Toenmalige staat	Gewest/stad	N	Denominatie(s)	Jaartallen/types
Huidige staat: Nederland				
Republiek der Verenigde Nederlanden	Overijssel	95	duit	1628 (63) PW 7005 zonder jaar (6) PW 7004 onleesbaar (26) PW 7003-7005
	Friesland	47	duit	1616 (1) PW 6004 1617 (1), 1618 (2), 1619 (1), 1620 (1) PW 6005 1626 (25) 1629 (6) PW 6006 onleesbaar (10) PW 6003 (1) PW 6006 (9)
	Holland	23	duit	Zonder jaar (2) PW 2003 (1) PW 2004 (1) 1626 (12) 1627 (4) onleesbaar (5) PW 2006
	West-Friesland	14	duit	1626 (7), 1627 (7) PW 3002
	Stad Utrecht	14	duit	1625 (4), 1634 (6) onleesbaar (4) PW 5103
	Roermond	13	duit	1633 (6), onleesbaar (7) PW 9403
	Gelderland	5	duit	1626 (2), 1633(1) 1634 (2) PW 1008
	Zeeland	4	duit	Onleesbaar (4) PW 4004
	Deventer	3	duit	Zonder jaar PW 7106
	Arnhem	2	duit	Zonder jaar PW 1201-1202
	Nijmegen	2	duit	Zonder jaar PW 1702
	Zwolle	1	duit	1618 PW 7302
Graafschap Bergh	Muntplaats Stevensweert	15	duit	Zonder jaar PW 9503 (13), Purmer, 2025 (2)
Heerlijkheid Batenburg		6	duit	Zonder jaar PW 1301
Spaanse Nederlanden	Muntplaats Roermond	3	oord	Roermond 1609 (2), 1610 (1) PW 9402
	Hertogdom Brabant, muntplaats Maastricht	1	oord	Onleesbaar (1) PW 9311
Graafschap Gronsveld		1	duit	Zonder jaar PW 9112
Hertogdom Kleef	Muntplaats Huissen	1	oord	1611 PW 1604
Stift van Thorn		1	oord	Zonder jaar PW 9608

Huidige staat: België				
Heerlijkheid Cugnon		10	double tournois	1633 (1), 1634 (5) CGKL 676(a) onleesbaar (4) CGKL 676/ 678
Prinsdom Luik		4	brulé van 12 sols (3) liard (1)	Onleesbaar (4) Mignolet 166/171-172 Onleesbaar
Huidige staat: België of Nederland				
Spaanse Nederlanden	Brabant	1	duit	1598 Vanhoudt 329-AN of 329-MA
Huidige staat: Duitsland				
Hertogdom Kleef		80	3 heller (76) 2 heller (2) 4 (?) heller (2)	Zonder jaar (74) Noss 347-353 1606 (1) Noss 307 1606 (1) Noss 309 Zonder jaar Noss 317-320 1606(?) Noss 300-301
Stad Bocholt		1	2 pfennig	1616 KM 8
Heerlijkheid Anholt	Anholt	1	duit	Zonder jaar PW 1101
Huidige staat: Frankrijk				
Prinsdom Charleville		5	double tournois	1634 (2) CGKL 610 1635 (1) CGKL 614 onleesbaar (2) CGKL 592-626
Prinsdom Sedan		2	double tournois	1633 (1) CGKL 576 onleesbaar (1) CGKL 566-576
Huidige staat: Italië				
Romeinse Rijk		1	sestertius	Zonder jaar Sear 1343/1359-1366
Totaal				
		356		

* Typenummers verwijzen naar Purmer & Van der Wiel, 1996; Van den Nieuwenhof & Purmer, 2025; Crépin, 2002; Vanhoudt, 2015; Noss, 1931; Bruce II, 2008 en Sear, 1988.

De grote hoeveelheid duiten uit Friesland en Overijssel valt op: goed voor 64% van het kopergeld uit de Republiek. Dit hoge aandeel wordt deels verklaard door de nabijheid van laatstgenoemde provincie tot het kampement. Ook de hoge slagaantallen vormen een belangrijke verklaring. Ze zijn in Friesland en Overijssel in de periode 1620-1630 volop gemunt, en dat blijkt uit het feit dat duiten uit Overijssel en Friesland behoren tot de meest courante munten uit deze tijd (afbeelding 3). Bij de Overijsselse exemplaren van de duit zonder jaartal is ook een zeldzaam exemplaar aangetroffen met het muntmeesterteken haak. Ook zijn in de vondst enkele schaarse duiten uit Friesland aangetroffen, namelijk 1616,

1618 en 1620.⁷ Bij de duiten van Friesland 1626 is het opvallend dat 17 van de 25 exemplaren dezelfde variant betreffen, namelijk met vier stippen in de kwartieren van de voorzijde (·|·FRI·|SIA|·) (pw 6006b) (afbeelding 4).

Opvallend ondervertegenwoordigd met slechts vier duiten zijn koperen munten uit Gelderland, het gewest waar het kamp gevestigd was. Duiten van de gevonden jaren zijn vandaag de dag niet zeldzaam en zullen dus ook in grote aantallen geslagen zijn. Het schaarse jaartal 1628 en het zeldzame jaartal 1631 ontbreken bij de vondsten. Bij een exemplaar uit 1626 is de laatste 6 van het jaartal dubbel geslagen.

Ook Hollandse, West-Friese en stedelijke Utrechtse duiten zijn regelmatig aangetroffen, samen goed voor 23% van de koperen munten uit de Republiek. Hierbij zijn voor Holland en West-Friesland de jaartallen 1626 en 1627 dominant. Opnieuw betreft het hier duiten die relatief kort vóór de inrichting van het kamp geslagen zijn. Holland is ook met twee oudere duiten zonder jaartal vertegenwoordigd; voor West-Friesland ontbreken oudere duiten echter geheel.

Ook duiten van steden en heerlijkheden die de muntslag hervatten vanaf circa 1616 komen voor, maar beperkt. Zo zijn er enkele duiten uit Nijmegen (afbeelding 5), Zwolle en Deventer gevonden. Het zijn stuk voor stuk duiten die in het algemeen schaars zijn of in ieder geval zeker niet zo algemeen als duiten uit Overijssel, Friesland, Holland en West-Friesland.

Afb. 3

Afb. 4

Afb. 5

Opvallend zijn de dertien duiten uit Roermond uit de periode 1633-1635. Deze duiten werden geslagen met toestemming van de Staten-Generaal kort na de inname door Frederik-Hendrik in 1632. Roermond had al een stedelijke munt onder de Spaanse bezetting, maar uit deze muntperiode is slechts één enkele oord gevonden.

⁷ Purmer & Van der Wiel, 1996 (pw 6004-6005) klasseren 1616 als RR en 1618 en 1620 als R. Website www.duiten.nl geeft deze drie jaartallen S mee.

Dat Elburgse halve duiten niet zijn aangetroffen hoeft niet te verbazen. Dit munt-huis sloeg in de periode 1619-1621 halve duiten, die al spoedig als duiten ook buiten Elburg circuleerden en snel na de aanmunting werden verboden. Deze stukken zijn zeldzaam en waarschijnlijk in kleine aantallen geslagen, en dat verklaart vermoedelijk hun afwezigheid in Spijk.

Ongeveer 37% van de koperen munten is buiten de Republiek geproduceerd. Hiervan is 61% in Kleef geslagen, een stad die nabij het kamp is gelegen. Daarbij valt de grote hoeveelheid 3-hellerstukken op. Deze munten sluiten wat betreft beeldenaar aan bij de duiten uit de Republiek en zullen ook vooral geslagen zijn om in het betalingsverkeer hier te circuleren. Op twee gedateerde exemplaren van twee types uit 1606 na zijn het alle stukken van het type zonder jaartal (Noss 347-353). In de literatuur zijn voor deze stukken uiteenlopende, relatief oude dateringen te vinden, in de periode van de *Possidierende Fürsten* van Brandenburg en Palts-Neuburg (1609-1624). Noss vermeldt dat in 1611 en 1613 koperstukken geslagen zijn, waaronder mogelijk dit soort 3-hellerstukken. Aan een nadere datering waagt hij zich niet.⁸

Gezien de grote aanwezigheid in het kamp is het verleidelijk te veronderstellen dat dit type een relatief jonge datering heeft en dat het rond 1630 of net iets later geslagen is, dus na de periode van de *Possidierende Fürsten*. Naast de 3-hellerstukken zijn er maar vijf andere kopermunten uit Kleef aangetroffen, waaronder een oord uit 1611, geslagen te Huissen.

De meer algemene duiten uit de muntplaatsen Stevensweert (afbeelding 6) en Batenburg komen vaak voor. Gronsveld is met slechts één duit vertegenwoordigd. Opvallend is het relatief hoge aantal duiten uit Stevensweert: 13 exemplaren van het bekende type SST | INSV | LA zijn aangetroffen, maar daarnaast ook twee zeldzame duiten van het type TRAN | INSV | LA, die pas sinds kort aan Stevensweert toegeschreven worden (afbeelding 7).⁹ Op basis van de gelijkenis van beide slecht bewaard gebleven exemplaren is stempelgelijkheid niet uit te sluiten. Dat deze duiten ondanks hun zeldzaamheid zijn aangetroffen kan vermoedelijk verklaard worden uit de marsroute van het leger. Ook deze munten zullen vermoedelijk kort voor het gebruik van het kamp geslagen zijn.¹⁰ Ook een zeldzame duit geslagen te Anholt, op naam van de heren van Bronkhorst-Batenburg, sluit geheel aan bij de Nederlandse duiten.

Onder de buitenlandse munten komen vooral veel double tournois uit de Ardennen voor. Het gaat om 18 stuks, 17% van de buitenlandse koperen munten. Reguliere double tournois uit het koninkrijk Frankrijk zijn niet aangetroffen. Dit past in het tijdsbeeld. Juist in de periode rond 1630 begonnen lokale vorsten en heren

⁸ Noss, 1931: 244-245; Bruce II, 2008, houdt ca. 1618 aan zonder toelichting.

⁹ Van den Nieuwenhof, 2023; Purmer, 2025.

¹⁰ Van den Nieuwenhof & Purmer, 2025.

in het grensgebied tussen de Spaanse Nederlanden en Frankrijk op grote schaal kopergeld te munten, dat ook zijn weg naar de Republiek vond. Het ging bijvoorbeeld om de graaf van Rochefort in Cugnon (afbeelding 8), de hertog van Bouillon in Sedan en de hertog van Nevers in Charleville-Mézières.¹¹ Hoewel deze munten qua beeldenaar aansluiten bij Franse typen, vonden ze ook hun weg naar de Nederlanden; ze zullen hier als duiten gecirculeerd hebben. Deze groep koperstukken levert ook de sluitmunt van de vondsten op: een double tournois uit Charleville, geslagen in 1635. Twee andere exemplaren zijn gedateerd 1634. De double tournois uit Cugnon komen ook uit de periode kort vóór het kamp, met jaartallen 1633 en 1634. Opvallend is wel dat deze munten uit de Ardennen relatief vaak zijn aangetroffen terwijl andere typen uit de Spaanse Nederlanden geheel ontbreken. Dit is echter wel te verklaren als de muntslag in deze periode in de Spaanse Nederlanden bekeken wordt. In de jaren twintig en dertig van de zeventiende eeuw was de kopergeldproductie in bijvoorbeeld Brabant en Vlaanderen namelijk beperkt. In Antwerpen en Brussel werden in die periode geen duiten en oorden geslagen. Dit was wel het geval in Maastricht, maar daar waren de slagaantallen beperkt.¹² Vlaanderen heeft wel oorden geslagen tussen 1623 en 1627, maar eveneens in kleine aantallen. Van het prinsbisdom Luik zijn vier munten gevonden, waaronder drie brulé's van 12 sols uit het einde van de zestiende eeuw. Deze hebben een opvallend hoge ouderdom in vergelijking met de meeste munten uit het kamp.

Afb. 6

Afb. 7

Afb. 8

De munten van buiten de Republiek en minderwaardig geachte oudere duiten werden in een uitgebreide reeks plakaten sinds 1611 formeel gereduceerd tot halve duiten, kregen een importverbod of werden helemaal verboden. Dit alles in een poging om de muntcirculatie te zuiveren van buitenlands en minderwaardig kopergeld. Zo werd bijvoorbeeld door de Staten-Generaal op 17 januari

¹¹ Van Gelder, 2002: 140-141.

¹² Vanhoudt, 2015.

1620 een plakkaat uitgevaardigd, waarbij alle vreemde duiten tot de helft van de waarde werden gereduceerd.¹³ In het plakkaat van 8 april 1634 werden uiteindelijk alle duiten van buiten de Republiek geheel verboden. Dat dit soort plakkaaten geen volledig succes was, blijkt uit de aangetroffen munten.¹⁴

Zilvergeld

Bijna 87% van de gevonden zilverstukken is geslagen in de Republiek (tabel 2). Het gaat hierbij om munten van een halve, hele of dubbele stuiver; hogere denominaties zijn niet aangetroffen. Bij deze groep bestaat 70% uit stuivers en dubbele stuivers uit Overijssel, Friesland en Zeeland (afbeelding 9). Het gaat hier om munten die in deze gewesten in grote aantallen geslagen zijn, gezien het algemeen voorkomen ervan. Veel van de aangetroffen dubbele stuivers en bezemstuivers waren nog niet erg oud toen ze in het kamp terecht kwamen, want diverse stukken dateren uit de jaren twintig van de zeventiende eeuw. De andere gewesten komen aanzienlijk minder voor. Uit West-Friesland komen vier oude stuiverstukken uit eind zestiende eeuw, van ver vóór de resolutie van 1614. In deze resolutie waren nieuwe voorschriften voor pasmunten opgenomen die tot de grootschalige aanmunting van enkele (leeuwen- en bezem-)stuivers en dubbele leeuwenstuivers zou leiden.¹⁵ Op een eveneens oude halve stuiver van Deventer na zijn er geen stukken uit de steden en heerlijkheden gevonden. Deels is dit verklaarbaar omdat steden als Nijmegen, Deventer, Zwolle en Kampen geen klein zilvergeld sloegen in de periode 1620-1635. Ander zilvergeld, zoals imitaties van gewestelijke leeuwenstuivers uit Stevensweert, is in het algemeen erg zeldzaam en wellicht daarom niet gevonden in het kamp.

*Tabel 2 – Zilvergeld van Het Groot Quartier op het Spijk**

Toenmalige staat	Gewest of stad	N	Denominaties	Jaartallen/types
Huidige staat: Nederland				
Republiek der Verenigde Nederlanden	Friesland	32	Bezemstuiver	1619 (2), 1622 (1), 1623 (10), 1627 (3), 1628 (1), 1629 (4), onleesbaar (11) Fr 80
	Zeeland	21	Dubbele stuiver (17) Leeuwenstuiver (1) Bezemstuiver (3)	1614 (3), 1616 (1), 1617 (3), 1618 (3), 1625 (1), onleesbaar (6) Ze 76 Onleesbaar Ze 79 Onleesbaar Ze 80

¹³ Scheffers, 2013: 174.

¹⁴ Pannekeet, 2006/2017: 77-78.

¹⁵ Van Gelder, 2002: 136-137.

Vondstmunten uit het legerkamp bij Spijk (1635-1636)

	Overijssel	14	dubbele stuiver (7) bezemstuiver (7)	1616 (2), 1617 (1), 1618 (1), onleesbaar (3) Ov 62 1619 (6), onleesbaar (1) Ov 63
	West-Friesland	8	Dubbele stuiver (2) Leeuwenstuiver (2) stuiver (4)	1614, 1615 Wf 61 1628 Wf 63 Onleesbaar (1591-99) Wf 58
	Holland	8	Dubbele stuiver (5) Leeuwenstuiver (3)	1616 (2), onleesbaar (3) Ho 75 1614 (1), 1616 (1), onleesbaar (1) Ho 76
	Stad Utrecht	3	Stuiver	1627 Su 09
	Utrecht, provincie	2	Dubbele stuiver Leeuwenstuiver	1615 Ut 85 1614 Ut 88
	Gelderland	1	Dubbele stuiver	Onleesbaar Ge 104
	Deventer	1	Halve stuiver	Zonder jaar (1588-1629) De 51
Hertogdom Brabant	Maastricht	1	Groot	Zonder jaar (ca. 1556) Vanhoudt 230-MA
Huidige staat: Duitsland				
Hertogdom Kleef	Kleef	7	Halve stuiver Stuiver (5) 3 stuiver	Zonder jaar (Noss 335) Zonder jaar (4) (Noss 387-388), zonder jaar (1) (Noss 354-366) 1587 (Noss 287)
	Stad Mainz	1	2 kruizer	1626 KM 653
Huidige staat: België				
Spaanse Nederlanden	Vlaanderen	1	Escalin	1622 (Brugge) Vanhoudt 648-BG
	Brabant	1	Stuiver	Zonder jaar Vanhoudt 625
Huidige staat: Spanje				
Koninkrijk Spanje		3	2 reaal (2) Reaal	1593, zonder jaar (1620-29) Onleesbaar
Huidige staat: Groot-Brittannië				
Koninkrijk Engeland		1	Farthing	Zonder jaar (1613-44) Spink 2676-2681/3181-3196
Huidige staat: Frankrijk				
		1	Douzain	1629 Duplessy 1342
Totaal				
		106		

* Typenummers verwijzen naar Purmer, 2009; Purmer & Van der Wiel, 2006; Spink, 2014; Duplessy, 1989; Vanhoudt, 2015; Bruce II, 2008 en Noss, 1931.

Slechts 14 zilveren munten zijn van ‘buitenlandse’ origine, waarvan de helft Kleefs. De Kleefse zilverstukken betreffen vooral stuivers, maar ook een halve stuiver (afbeelding 10). Opvallend is een voor dit kampement vrij oud stuk van 3 stuiver uit 1587. Een escalin (schelling) van 6 stuiver, geslagen in de Spaanse Nederlanden, is een relatief groot zilverstuk binnen het totaal.

Afb. 9

Afb. 10

Opvallend zijn ook de drie Spaanse zilverstukken van 1 en 2 reaal, zogenaamde Spaanse matten. Het betreft twee 2 realen uit Granada (1593) (afbeelding 11) en Potosí (Bolivia, zonder jaar) (afbeelding 12) en een reaal van een onbekend Boliviaans of Spaans munthuis (onleesbaar jaartal). Deze ruw geslagen zilverstukken, vooral afkomstig uit Spaans Amerika, werden in de Nederlandse munt huizen veelal omgemunt voor de export. De Republiek speelde een belangrijke rol in de zilverhandel en het is ook niet ongebruikelijk dat Spaanse matten in Nederland worden aangetroffen. Ze circuleerden niet alleen als grondstof maar ook als geld, waarbij het gewicht vrijwel zeker doorslaggevend was voor de waarde.¹⁶ Met een massa van respectievelijk 6,77, 6,20 en 3,25 g vertegenwoordigen ze een waarde van respectievelijk bijna 11½, 10½ en 5½ stuiver naar de Hollandse muntvoet van 1606; behoorlijke bedragen maar geen groot geld.

Het overige zilvergeld bestaat uit vier ‘eenlingen’: denominaties die niet aansluiten bij de toenmalige geldcirculatie. Opvallend is een farthing uit het Koninkrijk Engeland (afbeelding 13).

¹⁶ Van Gelder, 2002: 122.

Afb. 11

Afb. 12

Afb. 13
(schaal 250%)

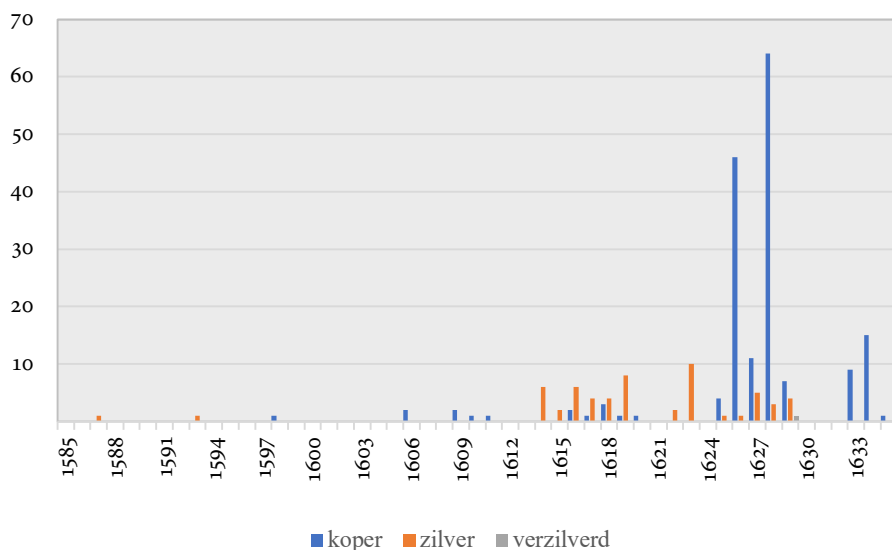
Datering van de munten

De oudst aangetroffen munt betreft een Romeinse *sestertius* van Antonius Pius, op naam van keizerin Faustina uit de periode 138-145, geslagen te Rome.¹⁷ Het is aannemelijk dat dit geldstuk in een eerdere periode hier terecht is gekomen.

Als we dit koperstuk buiten beschouwing laten, dan is een groot van het hertogdom Brabant, geslagen te Maastricht onder Karel V, het oudste muntstuk. Dit kleine zilveren muntje is in de periode 1549-1556 geslagen. De oudste munt met een (leesbaar) jaartal is een 3-stuiverstuk uit Kleef van het jaar 1587. Veruit de meeste gevonden munten stammen echter uit de zeventiende eeuw, met een opvallend grote hoeveelheid munten uit de periode 1620-1635. Van de munten die een leesbaar jaartal dragen stamt het grootste deel uit de periode van vijftien jaar vóór de bezetting van het kamp (figuur 1).

Sommige munten waren nog maar enkele jaren oud in 1635. Het gaat daarbij om duiten van Roermond geslagen na de verovering door de Staten-Generaal in 1633, Gelderse duiten en double tournois uit de Ardennen, die alle uit de jaren 1630 stammen. Sluitemunt is, zoals eerder gemeld, een double tournois met jaartal 1635, afkomstig van het prinsdom Charleville in het huidige Noord-Frankrijk. Het is interessant te bedenken dat deze munt in korte tijd al een flinke reis achter de rug had alvorens in het kamp te belanden.

¹⁷ Met dank aan Paul Beliën, Nationale Numismatische Collectie, voor determinatie. Nadere determinatie en daarmee toekennen van een RIC-nummer was, gezien de slechte kwaliteit van de munt, niet mogelijk.

Figuur 1 – Absoluut gedateerde munten (n=232) naar metaal

Analyse en conclusies

In de samenstelling van het vondstcomplex vallen drie zaken op. In de eerste plaats gaat het vooral om kleingeld. Groot zilvergeld, laat staan goudstukken, is niet aangetroffen. In de tweede plaats waren veel munten relatief recent geslagen en minder dan tien jaar oud ten tijde van de bezetting van het kamp. In de derde plaats betreft het vooral munten die geslagen zijn in de gewesten en gebieden rondom het kampement met uitzondering van Gelderland. Deze kenmerken worden hieronder uitgewerkt.

Vrijwel alle munten kunnen als kleingeld worden beschouwd. Immers, de kleinste denominaties die destijds in omloop waren zijn zeer ruim vertegenwoordigd, zoals blijkt uit het hoge percentage klein kopergeld. Ruim een derde deel hiervan bestaat uit slechts drie (gedateerde) typen: (1) de 3 heller van het hertogdom Kleef zonder jaartal, waarvan er in totaal 75 gevonden zijn (16% van het totaal); (2) de duit Overijssel 1628 (63 exemplaren, 13%). Hierbij moet aangetekend worden dat van dit type duit, geslagen tussen 1619 en 1635, ook nog zo'n 20 Overijsselse exemplaren zijn aangetroffen waarbij het jaartal niet leesbaar is. 1628 is veruit het meest algemene jaar en het is dan ook aan te nemen dat het merendeel van deze munten ook uit 1628 stamt: daarmee zou het de meest gevonden munt zijn; en (3) duit Friesland 1626 (25 stuks, 5%). Onder de overige Republikeinse koperstukken uit het kampement is ook de grote muntproductie in andere gewestelijke, stedelijke en heerlijke munthuizen, en met name die uit de jaren 1620, goed vertegenwoordigd.

Voor duiten, de kleinste denominatie in de Republiek, gold dat deze alleen in het eigen gewest mochten circuleren. Het waren fiduciaire munten, die na 1606 aanvankelijk door uitsluitend Overijssel en Friesland werden aangemunt. Vanaf ongeveer 1620 sloten echter andere provinciale en stedelijke munthuizen hierbij aan, naar de letter van het plakkaat voor de eigen, gewestelijke of stedelijke muntomloop. In de praktijk circuleerden duiten echter ook buiten de provinciegrenzen, zoals algemeen bekend, en wat door de in Spijk aangetroffen munten wordt bevestigd.

De opleving in productie van duiten had te maken met externe omstandigheden. In de jaren 1610-1620 veranderde de situatie in de muntcirculatie en -productie drastisch. Binnenlands geldverkeer werd steeds meer gedomineerd door nieuw geld uit de Zuidelijke Nederlanden van minder gehalte. De aanmuntingen van de gewesten binnen de Republiek op de vastgestelde, hogere muntvoet werden grotendeels uitgevoerd naar het buitenland voor de handel, terwijl binnenlands geld van minder gehalte en buitenlands geld de geldomloop gingen domineren. Onder deze omstandigheden zagen de provinciale en stedelijke munthuizen weer kansen om, in aansluiting op het Zuid-Nederlandse geld, minderwaardig geld aan te munten voor de binnenlandse circulatie. Voor veel steden was dit lucratiever dan de jaarlijkse vergoeding van de Staten-Generaal om van muntproductie af te zien. Daar kwam nog bij dat in Duitsland de vraag naar gemunt geld enorm was toegenomen in de jaren vóór de Dertigjarige Oorlog (1618-1648) en de daarmee gepaard gaande inflatie. Ook duiten vonden hier afzet. Vooral in de periode 1617-1625 werd daarom in de Nederlandse munthuizen volop gemunt.¹⁸

Dit gold met name voor de munthuizen aan de oostelijke randen van de Republiek en in het Maasdal. Lokale heren en steden begonnen op grote schaal kleingeld te slaan. Buiten de Republiek gebeurde dit bijvoorbeeld door de abdissen van Thorn, de graven Van den Bergh in Stevensweert en vrije Rijksheerlijkheden zoals Gronsveld en Rekem. Binnen de Republiek hervatten steden als Deventer, Nijmegen en Zwolle, maar ook de heren van Batenburg, hun muntslag. De munthuizen van de hertogen van Kleef, zowel in de steden Kleef en Emmerich als in de enclave van Huissen, waren bijzonder actief met het slaan van munten die aansloten bij die van de Republiek. Deze munten waren vaak navolgingen van stukken uit de gewesten van de Republiek. Ondanks plakaten waarin dit soort munten verboden werd, circuleerden deze minderwaardige duiten en imitaties volop, zoals ook uit de munten uit het kamp bij Spijk blijkt.¹⁹ Daarbij zijn opnieuw de grote hoeveelheden Kleefse stukken opvallend. Zoals aangegeven zal de nabijheid van Kleef doorslaggevend zijn geweest. Daarnaast valt de hoeveelheid Ardense munten en Stevensweertse exemplaren op. Wat betreft de Ardense koperstukken was al langer bekend dat die volop circuleer-

¹⁸ Van Gelder, 2002: 137-141.

¹⁹ Pannekeet, 2007/2016: 74-79 voor de plakaten over duiten in deze periode.

den in de Republiek. Het exemplaar met als jaartal 1635 geeft echter wel aan hoe snel dit soort munten na productie de weg naar de Republiek wist te vinden. Is dit te herleiden op de eerder beschreven route van het veldleger van Frederik-Hendrik of moet de verklaring toch in een uitgekiend distributienetwerk gezocht worden? De Stevensweertse stukken – en dat zou ook kunnen gelden voor de relatief grote hoeveelheid Roermondse duiten – zijn mogelijk meegekomen met het leger van de Prins dat zich vóór aankomst bij de Schenkenschans rond Weert, Neer en Venlo bevond.²⁰ De herkomst van de huursoldaten lijkt hierbij nauwelijks een aanvullende verklaring te bieden voor het vondstbeeld. Het leger bestond uit een mengeling van zowel Duitsers, Schotten, Fransen, Walen als inwoners van de Republiek.²¹ De gevonden stukken lijken toch vooral te passen in de lokale circulatie en niet zozeer bij de herkomst van de soldaten zelf.

Ook het zilvergeld betreft vrijwel uitsluitend de laagste denominaties. Het vondstbeeld van de zilveren munten lijkt enerzijds een resultaat van de gevoerde muntpolitiek, maar laat anderzijds zien dat er ook veel afwijkingen zijn van het door de overheid gewenste beeld. Op het moment van de bezetting van het kamp was zo'n twintig jaar verstreken sinds de invoering van bovengenoemde regeling voor kleingeld uit 1614. Dat jaar werden dubbele en enkele stuivers voorgeschreven die in de gehele Republiek geldig waren. De dubbele stuivers waren voorzien van de Generaliteitsleeuw met pijlenbundel, de zogeheten leeuwenstuivers. De stuiver had aanvankelijk ook de Generaliteitsleeuw met pijlenbundel als afbeelding, maar kreeg vanaf 1619 alleen de pijlenbundel als beeldenaar. De genoemde munttypen en zeker de bezemstuivers en dubbele stuivers werden in grote aantallen aangemunt. Daarom is het niet verwonderlijk dat deze muntstukken een groot deel van het gevonden zilvergeld uitmaken: 70% van de gevonden zilveren munten bestaat uit de voorgeschreven stukken van 1 of 2 stuiver. In dat opzicht lijkt deze regeling vrij succesvol te zijn geweest.

De drie Spaanse matten zullen voor hun zilverwaarde als betaalmiddel geaccepteerd zijn, terwijl de Kleefse exemplaren toch vooral te verklaren zullen zijn als lokaal gebruikt kleingeld, wellicht meegekomen met lokale marketentsters of verkopers. Enkele 'eenlingen' zijn moeilijker te verklaren. Is de aangetroffen Ierse farthing wellicht via de beurs van een Schotse huurling in het kamp terecht gekomen? Ook de Franse douzain zou met een soldaat afkomstig uit Frankrijk meegekomen kunnen zijn.

De aangetroffen munten in het kamp lijken een goed beeld te geven van de circulatie van kleingeld in de jaren dertig van de zeventiende eeuw. Het gebruik ervan was volstrekt alledaags, een aanwijzing voor een diepe monetarisering van de samenleving, in ieder geval in een militaire context.²² Zoals te verwach-

²⁰ Norde, 2024: 65.

²¹ Ten Raa & De Bas, 1918.

²² Lucassen, 2014.

ten is het aangetroffen geld een bonte mengeling van kopergeld en klein zilvergeld uit de diverse perioden en munthuizen. Minderwaardige of zelfs verboden munten maken hier ook deel van uit.

De opvallende ondervertegenwoordiging van Gelderse duiten laat zich moeilijk verklaren. Speelde de legerkas niet alleen een rol in de zilvercirculatie, met de uitbetaling van soldij, maar ook in de toestroom van kopergeld? Maakten de Gelderse koperstukken geen deel uit van de kleingeldvoorraden van de bij het begin van de campagnes gecontracteerde marketentsters en middenstanders? Was de distributie van de in Harderwijk geslagen Gelderse duiten niet gericht op de omgeving van het kamp? Of lagen de slagaantallen toch lager dan je zou verwachten op basis van het huidige voorkomen? Scheffers constateert in zijn proefschrift over kleingeld in de achttiende eeuw terecht dat een grondige studie naar duiten in de zestiende en zeventiende eeuw nog ontbreekt.²³

Vergelijking met latere legerkampvondsten

Helaas is het niet mogelijk het muntbeeld van Spijk te vergelijken met vondstcomplexen uit contemporaine legerkampen. Latere legerkampen laten zien dat de grote dominantie van kleingeld in Het Groot Quartier geen onbekend fenomeen is: het komt overeen met de bevindingen uit onderzoek van latere legerkampen uit de Republiek, de Franse tijd en de periode van de Belgische Opstand.²⁴ Het vondstbeeld lijkt vooral een weerslag van kleine dagelijkse transacties in het kamp. Op basis van schriftelijke bronnen mogen we aannemen dat soldij met groter geld uitbetaald is. Het is interessant dat zich onder de munten veel formeel verboden muntstukken bevonden. Ook in het Staats-Engelse kampement bij Oosterhout en het Franse legerkamp in Austerlitz circuleerden veel munten die formeel verboden waren. Dat was na de munthervormingen van Willem I in het Kamp bij Oirschot voor het eerst helemaal anders; daar was 99% officieel geld.

Eindnoot

De auteurs willen graag Eric Norde, archeologisch adviesbureau RAAP, hartelijk danken voor de samenwerking. Ook veel dank aan de anonieme reviewers en behandelend redacteur Jos Benders.

Biografische noten

Dr. Michiel Purmer (Utrecht 1972) werkt als specialist erfgoed en landschap bij Natuurmonumenten. Hij is geïnteresseerd in het kopergeld van de Nederlanden en werkte onder andere mee aan de Canon van de Nederlandse Numismatiek.

²³ Scheffers, 2013: 178.

²⁴ Purmer & Bazelmans, 2022; Bazelmans, Van der Beek & Verspaandonk, 2019; Pannekeet, 2007/2016.

Prof. dr. Jos Bazelmans (Veldhoven 1963) is senior onderzoeker bij de afdeling Archeologie van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en hoogleraar Delta-archeologie aan de Universiteit Leiden. Hij studeerde culturele antropologie in Leiden en Amsterdam.

Literatuur

- Bazelmans, J., van der Beek, M. & Verspaandonk, A. (2019) Verloren op de Heide; Het kleingeld uit het Kamp bij Oirschot (1832-1834) en de effecten van de hervorming van het muntstelsel onder koning Willem I *JMP* 106, 144-184
- Bruce II, C.R. (ed.) (2008) *Standard Catalog of World Coins 1601-1700* 4th Edition (Iola)
- Crépin, G. (2002) *Double et deniers tournois de cuivre royaux et féodaux* (Parijs)
- Duplessy, J. (1989) *Les monnaies françaises royales de Hugues Capet à Louis XVI* (987-1793) Tome II (Parijs - Maastricht)
- Gelder, H.E. van (2002) *De Nederlandse munten. Het complete overzicht tot en met de komst van de Euro* (Utrecht)
- Lucassen, J. (2014) Deep Monetisation: The Case of the Netherlands, 1200-1940 *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis* 11:3, 73-121
- Mignolet, A. (1973) *Les monnaies de la Principauté de Liège, 1482-1792* Tome II (Brussel)
- Nieuwenhof, W. van den (2023) Duit toegevoegd aan de serie van Stevensweert *DB* 47, 167-168
- Nieuwenhof, W. van den & Purmer, M. (2025) Duit Stevensweert? Duit Stevensweert! *DB* 49, 165-167
- Norde, E. (red.) (2024) *Plangebied Overnachtingshaven Spijk te Spijk, gemeente Zevenaar, een archeologische opgraving*. RAAP-rapport 7508
- Noss, A. (1931) *Die Münzen der Grafen und Herzöge von Kleve* (München)
- Pannekeet, C.G.J. (2007/2016) *Een unieke kijk op de muntomloop in 1701* (Slootdorp)
- Purmer, D. *Handboek van de Nederlandse Provinciale Muntslag 1568-1795 Deel II* (z.p.)
- Purmer, D. & van der Wiel, H.J. (1996) *Handboek van het Nederlands kopergeld 1523-1797* (Vriezenveen)
- Purmer, D. & van der Wiel, A.H.N. (2006) *Handboek van de Nederlandse Provinciale Muntslag 1573-1806 Deel I* (z.p.: Nederlandse Vereniging van Munthandelaren)
- Purmer, M. & Bazelmans, J. (2022) Het kleingeld van 'Het mooiste kamp ter wereld' Muntvondsten uit het *Camp d'Utrecht* (gemeente Zeist), 1804-1808 *JMP* 109, 119-142
- Purmer, M. & Bazelmans, J. (2024) Munten, in Norde, E. (red.) (2024) *Plangebied Overnachtingshaven Spijk te Spijk, gemeente Zevenaar, een archeologische opgraving* RAAP-rapport 7508, 284-293
- Purmer, M. (2025) Een nieuw type duit van Stevensweert? Twee duiten uit de opgraving Spijk nader bekeken *DB* 49, 88-90

Vondstmunten uit het legerkamp bij Spijk (1635-1636)

Raa, F.J.G. ten & de Bas, F. (1918) *Het Staatsche leger (1568-1795) – Van den dood van Maurits, Prins van Oranje, graaf van Nassau, tot het sluiten van den vrede te Munster (1625-1648)* (Breda)

Sear, D.R. (1988) *Roman Coins and their values* Vierde, herziene druk (Londen)

Scheffers, A.A. (2013) *Om de kwaliteit van het geld. Het toezicht op de muntproductie in de Republiek en de voorziening van kleingeld in Holland en West-Friesland in de achttiende eeuw* Academisch proefschrift (Dordrecht)

Vanhoudt, H. (2015) *De munten van de Bourgondische, Spaanse en Oostenrijkse Nederlanden en van de Franse en Hollandse periode* (Herent)

z.a. [Spink] (2014) *Coins of England & The United Kingdom* 49th edition (Londen)

Website

www.duiten.nl

Onderschriften afbeeldingen ²⁵

Afbeelding 1. De ligging van het opgravingsterrein. Inzet: ligging in Nederland Bron: Norde, 2024: 12.

Afbeelding 2/2*. Johannes Jacobus Schort, 1635, Kaart van het beleg van Schenkenschans. De Schenkenschans bevindt zich bij de splitsing van Rijn en Waal. Het Groot Quartier op het Spijk ligt twee kilometer naar het noorden. Noord is onder. Bron: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/66/Belegering_van_Schenkenschans_in_1635_en_1636_%28Johannes_Jacobus_Short%29.jpg

Afbeelding 3. Overijssel, duit, 1628 (vnr 1523).

Afbeelding 4. Friesland, duit, 1626 met variant stippen (vnr 230).

Afbeelding 5. Nijmegen, duit, zonder jaar (vnr 3169).

Afbeelding 6. Graafschap Bergh, Herman Frederik van den Bergh, Stevensweert, duit 1629 (vnr 935).

Afbeelding 7. Graafschap Bergh, Herman-Frederik van den Bergh, Stevensweert, duit zonder jaar (ca. 1628-1632) (vnr 1587). Foto's M. Purmer.

Afbeelding 8. Graafschap Cugnon, Jean-Theodore graaf van Loewenstein-Wertheim-Rochefort, double tournois, 1634 (vnr 885).

Afbeelding 9. Zeeland, dubbele stuiver, 1614 (vnr 1565).

Afbeelding 10. Hertogdom Kleef, halve stuiver, zonder jaartal (ca. 1612) (vnr 1824). Foto's M. Purmer.

Afbeelding 11. Koninkrijk Spanje, Philips II, 2 reaal, Granada, 1593 (6,77 g) (vnr 61).

Afbeelding 12. Koninkrijk Spanje, Philips III of IV, 2 reaal, Potosí (6,20 g) (vnr 1615).

Afbeelding 13. Koninkrijk Engeland, farthing zonder jaartal (1613-1644) (vnr 1652). Foto's M. Purmer.

²⁵ Tenzij anders aangegeven, zijn de foto's van de munten gemaakt door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), Amersfoort.